

Мирослава Глигорић

Факултет безбедности, Универзитет у Београду

МЕРЕ У ЦИЉУ СПРЕЧАВАЊА ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА У ШКОЛАМА У СРБИЈИ

Сажетак

У раду је анализиран феномен вршњачког насиља као саставног дела живота деце у школама, с посебним освртом на мере превенције и начине спречавања вршњачког насиља сагледаних из различитих углова у циљу заустављања истог.

Испољавање насилничког понашања код деце је праћено чињеницом да је оно у извесним облицима заједничко свим друштвима и културама у свету. Пажња друштва, медија и научне јавности за проблем вршњачког насиља постаје израженија откако је школа постала место његовог испољавања.

У оквиру излагања о факторима ризика за појаву вршњачког насиља, у раду су представљени неки од најочљивијих фактора, али и они који могу умањити потенцијално насиље или га пак спречити. Стога је неопходно узети у обзир и друштвене чињенице које су довеле до повећања његове учесталости.

Предмет истраживања овога рада су мере у циљу спречавања вршњачког насиља, а методе које се примењују у раду су научно дескриптивна, анализа садржаја и компаративни метод. Циљ рада је да се анализом бројних предлога и начина спречавања вршњачког насиља добијених из различитих извора, почев од наставника, психолога, преко Министарства просвете до родитеља и ученика, дође до одређених ставова, као дела закључних разматрања, који би могли да допринесу борби против овог нарастајућег проблема.

Проблем вршњачког насиља није довољно решавати саветима, који свакако јесу од помоћи у стварању културе ненасиља у школама. Бројне предлоге и начине спречавања вршњачког насиља сагледане из различитих углова потребно је одабрати према критеријумима корисности и етичности и потом их уградити у друштвени амбијент у коме ученици одрастају. Тек тада можемо очекивати да превентивне, као и мере интервенције буду делотворне у погледу сузбијања и заустављања вршњачког насиља.

Кључне речи: вршњачко насиље, образовање, фактори ризика, превенција.

1. УВОД

Испољавање насилничког понашања код деце има веома различите појавне облике јер на њега делују бројни фактори. Оно што је заједничко за све облике насиља деце над децом јесте присутност у свим друштвима и различитим културама у свету, што чини ту појаву и генералним колико и специфичним предметом истраживања, због чега је у раду анализирано вршњачко насиље као посебан облик насиља уопште.

Анализу мера у циљу спречавања насиља у школама вршимо применом научно дескриптивне методе, анализе садржаја и компаративног метода.

С обзиром на комплексност теме којом рад бави, потребно ју је сагледати са различитих аспеката - од социолошког, психолошког до правног и безбедносног.

Један од бројних разлога отежане борбе против истог огледа се у томе што се од стране друштва насиље у одређеној мери прихвата као нешто неизбежно и нормално. Поред тога, у нашем друштву неретке су ситуације где се дисциплиновање у школама још увек врши путем физичког и понижавајућег кажњавања или застрашивањем и сексуалним узнемиравањем, што је прихваћено као „нормално“, све док нема некаквих видљивијих физичких повреда. Приличан број насилних активности у школама остаје скривен због тога што се деца, која су жртве насиља, углавном боје да пријаве исто, не само због могућности понављања насиља у форми казне, већ и због стигматизације која је последично везана за обелодањивање насилног понашања, то знатно отежава ефикасније учешће самих ученика у борби против вршњачког насиља.

Важно место у раду заузима пажња друштва, научне и стручне

јавности, као и медија за проблем вршњачког насиља које је данас све израженије, а о чему сведоче многобројни новински написи о различитим видовима вршњачког насиља и могућностима његовог сузбијања. Стога су предмет овог рада фактори ризика и мере сузбијања вршњачког насиља.

Циљ рада је да се анализом бројних предлога и начина спречавања вршњачког насиља добијених из различитих извора, почев од наставника, психолога, преко Министарства просвете до родитеља и ученика, дође до одређених ставова, као дела закључних разматрања, који би могли да допринесу борби против овог нарастајућег проблема.

2. ПОЈМОВНО - ТЕОРИЈСКО ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА НАСИЉА

Да бисмо на прави начин сагледали значење појма насиља неопходно је постојање свести о огромном утицају који оно има у друштвеним односима. Многи аутори су склони површном тумачењу насиља где је оно појмљено само као примена силе јачег над слабијима. Супротно томе, постоје и мишљења о насиљу које није лако препознатљиво.

Анализирајући постојећу литературу издвајамо неколико дефиниција појма насиља, како би се стекао бољи увид у значај истраживања ове тематике. Једну од у нас најприхваћенијих дефиниција насиља дао је Драган Симеуновић који истиче да „насиље није проста употреба силе, већ је оно њен рад као облик људске делатности у којој се директно или индиректно користи сила”.¹

Поједини аутори сматрају да се насиље појављује кад је моћ у опасности, те да остављено само себи оно окончава у нестанку моћи. Из тога произилази да насиље може уништити моћ, али је потпуно неспособно да је ствара.² Класично одређен појам насиља је онај који укључује противљење и отпор жртве.³

Насиље је често дефинисано и од стране институција. На пример, Министарство просвете Републике Србије одређује насиље као сваки облик једанпут учињеног или поновљеног вербалног или невербалног понашања које за циљ има последицу у виду стварног или потенцијалног угрожавања здравља, развоја и достојанства детета/ученика.⁴

1 Драган Симеуновић, *Теорија политике - I део*, Београд, Удружење „Наука и друштво“, 2002, стр. 151.

2 Хана Арент, *О насиљу*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2002, стр. 175.

3 Ivan Kuvacić, *Obilje i nasilje*, Naprijed, Zagreb, 1979, стр. 23.

4 *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно - васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007, стр. 3.

Чешћа класификација вршњачког насиља у теорији и пракси јесте према интензитету истог. Подела се врши на основу познавања контекста догађања или изјаве о конкретној ситуацији дате од стране повређеног детета. Стога није могуће дати трајно првенство неком од облика насиља, будући да постоје случајеви, када се, на пример, физичко насиље не сматра озбиљнијим од психичког повређивања.

Насиље се, према Симеуновићу, доводи у везу и са дисбалансом моћи и снаге будући да насилник скоро никада неће напасти онога који је по његовој процени јачи од њега. Реч је о перцепцији моћи која је често важнија него однос реалних моћи.⁵

Из свега наведеног може се закључити да употреба термина насиље обухвата широк контекст, који укључује његове бројне облике и представља неки вид манифестације моћи „јачег/надређеног“ над „слабијим/подређеним“.

2.1. Дефинисање вршњачког насиља

Вршњачко насиље подразумева четири вида насилничког деловања (физичко, сексуално, психичко и емоционално насиље) усмереног на дете/ученика, а од стране његових вршњака, које је почињено у намери да се једном или више пута исто повреди.⁶ Дакле, вршњачко насиље је сваки облик насиља који има везе са социјалним животом ученика у школи.

Према субјекту према којем је усмерено насиље се може поделити на три категорије: насиље усмерено ка самом себи, насиље између особа и колективно насиље.⁷ Насиље се манифестује кроз различите форме, те тако постоји и подела насилничког деловања на: физичко, сексуално, психичко и емоционално насиље.

Најчешће врсте насиља која су заступљена у школама су психичко/емоционално (вербално и невербално), физичко, сексуално, социјално и електронско. У раду користимо као научнији израз психичко насиље иако је у разним стручним, па и актима више министарстава скоро одомаћен израз психолошко насиље.⁸

Емоционално насиље је тешко прецизно дефинисати, будући да су последице овог типа насиља невидљиве оку, јер су оживљени

5 Драган Симеуновић, *Теорија политике - I део*, Београд, Удружење „Наука и друштво“, 2002, стр. 147.

6 *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007, стр. 3.

7 Etienne Krug, Preface. In: *Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence..* Geneva, World Health Organization, ISPCAN, 2006, стр. 8 - 9.

8 Види: Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

оваквог вида злостављања унутрашњи. Врло често ни сама жртва није свесна да трпи насиље. Психичко насиље односи се на онај вид понашања које доводи до тренутног или трајног угрожавања психичког и емоционалног здравља и достојанства детета.⁹ Сматра се да се најчешће односи на ситуације у којима није обезбеђено сигурно и подржавајуће окружење за здрав емоционални развој детета. Поступци који обухватају овај вид насиља су они којима се врши омаловажавање, етикетирање, игнорисање, уцењивање, вређање, оговарање, подсмевање, називање погрдним именима, исмејавање, изнуђивање, неприхватање, манипулисање, претња, застрашивање, ограничавање слободе кретања, ускраћивање пажње, превисоки захтеви и очекивања и слично.

Наношење психичке боли угрожавањем нечијег самопоштовања сматра се вербалним насиљем. Врло често речи насилника могу оставити много веће последице од, рецимо, ударца, нарочито уколико је реч о континуираном вербалном насиљу.¹⁰

У школама психичко насиље пре свега укључује неприхватање заслуга ученика, увредљиве примедбе на њихов рачун, застрашивање, претње или исмејавање. Кад је реч о кажњавању оно тако припада виду нефизичког кажњавања, али не мање суровог и понижавајућег у односу на физичко насиље.

Социјално насиље представља искључивање неке особе (у овом случају детета) из групних активности, причање неистина о истој, наговарање других да се са том особом не друже, оговарање, и друго.¹¹ Облици испољавања ове врсте насиља су одвајање детета од других на основу различитости, неједнакости или неравноправности, изолација, недружење, игнорисање и неприхватање по било којој основи.¹² Вршење социјалног насиља је увек проузроковано постојањем различитих интереса између субјекта и објекта насиља.¹³ Овај тип насиља заснован је на неједнакости моћи и снага починилаца и жртве, а манифестује се у облику увреда, исмевања, давање деградирајућих надимака или искључење из друштвене/социјалне групе.

9 *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно - васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007, стр. 3.

10 Ken Rigby, „What children tell us about bullying in schools“, *Children Australia*, 1997, 22(2), 28-34.

11 *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно - васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007, стр. 4.

12 Тања Добрић-Бранков, *Дискриминација и насиље на основу сексуалне оријентације у оквиру вршњачких група*, LABRIS, Београд, 2010, стр. 13.

13 Драган Симеуновић, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 102.

Физичко насиље односи се на понашање које доводи до стварног или потенцијалног физичког повређивања детета.¹⁴ Дакле, физичко насиље представља вид физичког кажњавања које подразумева употребу физичке силе у намери да се изазове бол или било који степен неугодности, чак и безначајне. Пример за то су ударање, гурање, шамарање, чупање, одузимање ствари, напад оружјем и слично.

Физичко кажњавање не дозвољава ученицима да размишљају трезвено и бирају исправан начин комуникације и односа са људима, да се контролишу и реагују на сложене животне ситуације без љутње и агресије. Овај вид кажњавања показује ученицима да је употреба физичког насиља дозвољена, поготово ако је усмерено на млађе по узрасту или пак на слабије. Оваква пракса доводи до повећања броја случајева насиља и појаве нездравог окружења у школама.

Под сексуалним насиљем подразумева се сваки вид вербалног, гестовног или физичког контакта са сексуалним садржајем у циљу узнемиравања или намерног наношења физичке, душевне боли или срамоте жртви.¹⁵ Дакле, сексуално насиље јесте остваривање или покушај остваривања сексуалног односа/активности, као и присиљавање на учествовање у истим против воље жртве насиља. Ово укључује силовање или покушај силовања, сексуалне понуде, захтеве, примедбе, уцене, додиривање интимних делова тела, присиљавање на гледање порнографских филмова, часописа, али и присиљавање на порнографско фотографисање, и слично. То значи да се под сексуалним насиљем подразумева било које сексуално дело, од покушаја да се изнуди сексуална радња, али и нежељени сексуални коментари, до чина трговине људима, или било која радња у домену сексуалности коришћењем принуде неке особе од стране друге особе. Овај вид насиља може произвести краткорочне или дугорочне последице по физичко, ментално, сексуално и репродуктивно здравље жртве.

Жртве овог типа насиља могу трпети консеквенце по њихово сексуално и репродуктивно здравље укључујући нежељене и трудноће под присилом, небезбедан абортус, трауматске фистуле, полно преносиве инфекције укључујући ХИВ/AIDS,¹⁶ па чак и смрт. Иако су најчешће жртве сексуалног и родно заснованог

14 *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007, стр. 3.

15 *Исто*.

16 Etienne Krug, Preface. In: *Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence*. Geneva, World Health Organization, ISPCAN, 2006, стр. 9.

насиља¹⁷ особе женског пола, у овом случају девојчице, није ретко да жртве буду и дечасти. Сексуално насиље над дечацима се сматра посебно срамотним и често је табу тема за дискусију.

Сексуално насиље и родно засновано насиље су посебно опасни због ризика од сексуално преносивих инфекција, а неретко се завршава нежељеном трудноћом, што све доводи до ниског нивоа самопоштовања жртве. Такође, оно има негативан утицај на живот породице и најближих у окружењу жртве. Сексуално насиље често је праћено психичким - када се жртва силовања оптужује за кривицу, најчешће због припадности одређеном полу или сексуалној преференцији.

Незахвално је говорити о сексуалном насиљу у школама јер су подаци о овим случајевима јако оскудни, из разлога што ученици углавном не пријављују такве случајеве из страха да ће бити осуђивани од стране других ученика или околине, те да им се неће веровати, као и због страха од освете силоватеља.

Електронско насиље или електронско силецијство спада у насиље преко интернета – *cyberbullying*, и представља „слање или објављивање повређујућих или сурових текстова или слика користећи Интернет или друга дигитална средства“.¹⁸ То су све оне ситуације у којим је дете/тинејџер, посредством интернета или мобилног телефона, изложен нападу другог детета/групе деце/тинејџера.

Две су врсте насиља преко интернета - директан напад и напад преко посредника. Овај други вид насиља је најопаснији јер врло често укључује и одрасле који немају добре намере. У литератури и у медијима се користе и други сродни називи за термин електронско насиље, а то су: дигитално насиље, насиље на интернету, онлајн насиље, сајбер насиље, малтретирање у дигиталном свету и други.¹⁹

Поред ових класификација вршњачког насиља постоји и подела према критеријуму постојања посредника на директно и индиректно насиље.²⁰ Директно насиље је, на пример, када

17 Родно засновано насиље може бити, на пример, физичко – где је заступљено телесно кажњавање оних ученика који се не понашају „нормално“ или сексуално – које се манифестује у облику сексуалног узнемиравања или сексуалног искоришћавања ученика (ученик од стране других ученика, наставника или школског особља).

18 Драган Попадић, *Насиље у школама*, Институт за психологију, UNICEF, Београд, 2009, стр. 45.

19 Добринка Кузмановић, Биљана Лајовић, Смиљана Грујић, Гордана Меденица, *Дигитално насиље – превенција и реаговање*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, UNICEF, Београд, 2016, стр. 16.

20 Тања Добрић-Бранков, *Дискриминација и насиље на основу сексуалне оријентације у оквиру вршњачких група*, LABRIS, Београд, 2010, стр. 13.

неко дете изнуди новац или ствари од другог, а индиректно када, рецимо, група ученика преносе лажне гласине о неком другом ученику. Дакле, директно насиље подразумева напад који насилник испољава када се нађе „лице у лице” са жртвом. Индиректно насиље се реализује преко треће особе или жртви иза леђа, те је теже уочљиво. Циљ овог типа насиља јесте друштвена изолација или искључивање неке особе из друштва, оговарање, ширење гласина.²¹ Код оба типа насиља насилник може деловати сам или заједно са групом вршњака.

Када говоримо о вршњачком насиљу, не можемо а да не споменемо и његов енглески израз булинг (*bullying*).²² Термин је скован од изведенице *bully* која означава особу која користи снагу или моћ да би заплашила слабијег или му нанела некакву штету. Реч је о модерном термину који је врло брзо прихваћен и заживео је у стручној литератури.

Булинг се користи и као синоним за вршњачко насиље, школско насиље, виктимизација, насилништво или силејдство, злостављање или малтретирање. У нашем језику, права реч за овај термин јесте кињење.²³

Према Олвеусу (Olweus), који је међу првима дао дефиницију овог термина, „булинг“ је специфичан облик агресије као намеран чин који се понавља од стране насилника, а одликује се неравнотежом моћи.²⁴ Основне карактеристике овог појма су неравнотежа моћи и континуирана агресија. Ипак, насиље не мора бити поновљено да би постојао булинг, посебно у оним случајевима када један инцидент доведе до дуготрајног страха од тога да може бити поновљен.²⁵

Мноштво примера вршњачког насиља широм света доводе до тога да је неопходно да све чланице УН усвоје заједничку дефиницију вршњачког насиља како би се лакше идентификовало исто, а потом и једнако поступало у свакој земљи у складу са правилима и законима из те области.

21 David P. Farrington, “Understanding and preventing bullying”, in: *Crime and Justice: An annual review of research* (Eds: Tonry, M. & Morris, N.), University of Chicago Press, Chicago, 1993, pp. 381-458.

22 За популарност овог термина заслужан је шведски психолог Дан Олвеус (Dan Olweus) који се од 70-их година прошлог века бави случајевима насиља у школама у којима је дете изложено дуготрајном малтретирању од стране једног или више ученика, за шта користи израз *bullying* (Olweus, 1993/1998, видети и код Попадић, 2009).

23 Тања Добрић-Бранков, *Дискриминација и насиље на основу сексуалне оријентације у оквиру вршњачких група*, LABRIS, Београд, 2010, стр. 15.

24 Dan Olweus, „Bullying at School: What we know and what we can do“, Blackwell, Oxford, 1993, pp. 9.

25 David P. Farrington, “Understanding and preventing bullying”, in: *Crime and Justice: An annual review of research* (Eds: Tonry, M. & Morris, N.), University of Chicago Press, Chicago, 1993, pp. 381-458.

3. ФАКТОРИ РИЗИКА ЗА ПОЈАВУ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА

На вршњачко насиље посебно у школама утичу многобројни фактори, укључујући неједнако разумевање насиља у различитим културама, разлике у друштвеној и економској ситуацији, ситуацији у породици, родна и полна разлика, као и окружење изван школских зидова. На пример, у различитим друштвима исте ситуације могу се и не морају сматрати актом насиља услед специфичности локалне културе.²⁶

Процене Светске здравствене организације показују да је током 2002. стопа убиства деце била двоструко већа у оним земљама које имају ниску стопу примања за разлику од оних земаља са високим приходима – на узорку од сто хиљада становника износи 2,58 према 1,21. Највећа стопа убиства је забележена међу адолесцентима – посебно дечака у узрасту 15 - 17 година, као и деце до 4 године.²⁷ Према овом истраживању дошло се до чињеница да су млађа деца највише изложена ризику од физичког насиља, док су сексуалном насиљу углавном изложена деца у пубертету или адолесценцији. Такође, дечаци су више изложени физичком насиљу, док се девојчице више суочавају са ризиком од сексуалног насиља, присилне проституције или занемаривања.²⁸

Насилници су чешће дечаци него девојчице, с тим да је неопходно нагласити да је насиље девојчица теже открити, јер се насилне девојчице углавном користе срачунатим и мање уочљивим средствима злостављања, попут оговарања, клеветања, али и манипулисањем пријатељским односима у разреду као што је, на пример, отимањем девојчици „најбоље пријатељице“.²⁹

У неким студијама открива се да су одређене групе деце подложније насиљу – као што су деца са инвалидитетом, деца која су део мањинских или других маргинализованих група, затим деца која су у сукобу са законом, „деца са улице“, деца избеглица или расељених лица.

Школе у многим балканским земљама су, према мишљењу Драгана Симеуновића, постале опасна места за децу, у којима

26 Види: Тања Недимовић, Миклош Биро, „Фактори ризика за појаву вршњачког насиља у основним школама“, *Примењена психологија*, Нови Сад, 2011/3, 229-244.

27 Светска здравствена организација (WHO, 2006) подржала је рад за Студију УН о насиљу над децом у којој су изнете глобалне процене последица по здравље због насиља над децом.

28 Etienne G. Krug, *World Report on Violence and Health*, World Health Organization, Geneva, 2002, pp. 3.

29 Dan Olweus, *Nasilje među djecom u školi - što znamo i što možemo učiniti*, Školska knjiga, Zagreb, 1998, str. 65.

„чак 90% младих насилних делинквената потиче из целовитих породица“, за разлику од развијених земаља Запада где је примећено да висок проценат младих делинквената - насилника потиче из разорених домова, што доводи до закључка да изгледа да „проблем није у нецеловитости породице, већ у њеној дисфункционалности и губитку ауторитета“.³⁰

Наведени фактори представљају само неке од најзаступљенијих и најучљивијих који повећавају подложност деце насиљу. Међутим, постоје и они фактори који могу умањити потенцијално насиље, али и спречити га. Један од најважнијих фактора овог типа јесте стабилна породица у којој дете одраста и која му представља заштиту и одбрамбени механизам у било којој ситуацији да се нађе.

У поменутом истраживању Светске здравствене организације утврдило се неколико фактора који побољшавају степен издржљивости код деце која су претрпела неки вид насиља. Ти фактори су безбедна приврженост неком одраслом члану породице, топао и пун подршке однос са родитељем који подржава дете или са оба родитеља, као и са вршњацима који важе за примерну децу.³¹

Једно од истраживања указало је да су неки од узрока насилничког понашања ученика у школи, поред оних који се односе на садржаје и методе рада у школи уочљиви у одређеном степену занемаривања васпитне функције школе као институције друштва, фокусирању дела наставничког кадра само на одређену област образовања, недовољном познавању вештине комуницирања од стране наставника, оскудном коришћењу могућих поступака дисциплиновања ученика и често неадекватном санкционисању неприхватљивог понашања – што се врло често огледа у виду смањења оцене из свог предмета, и на крају мањкавом степену самокритичности, тј. избегавању преузимања одговорности на себе за лошу ситуацију - што је карактеристично и за ученике и за наставнике у образовно - васпитном систему.³²

Када вршњачко насиље овлада у школама, ученици почињу да носе оружје, а насиље и инциденти се повећавају. Поједини ученици то раде због претњи другим ученицима или једноставно због тога што се у окружењу у којем живе, оружје или нож сматрају прихватљивим средством за решавање конфликтних

30 Dragan Simeunović, „The Violence as Social Pathology of Young People in the Balkans“ (125-130), u: *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, (ur. Ignjatović, Đ), Pravni fakultet, Beograd, 2008, str. 129.

31 *Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence*, World Health Organization (WHO), ISPCAN, Geneva, 2006, pp. 16.

32 Бранка Савовић, „Дисциплински проблеми у основној и средњој школи: мишљења наставника“, *Зборник Института за педагошка истраживања*, Београд, 2002, бр. 34, стр. 268.

ситуација и проблема. Управо је узрок оваквог и било којег другог облика вршњачког насиља присутност истог свуда око нас, почев од медија. Деца кроз различите садржаје у медијима увиђају да се насиљем може брже савладати неки проблем и постати победник.

Медији се налазе на трећем месту као извор који утиче на формирање ставова деце, одмах после породице и друштвеног окружења. Разматрајући утицај медија на насиље младих Драган Симеуновић прави разлику између „стarih“ и „нових“ медија, тако што у „старе“ медије сврстава књиге, новине, магaзине, филмове, радио, аудио и видео записе и „broadcast television“ блиске претходним генерацијама, док „новим“ медијима назива кабловске тв канале, видео игрице, електронску штампу, дигитални видео, web 2.0 и web 3.0.³³

Деца проводе највише свог слободног времена посматрајући телевизију и користећи компјутер, односно интернет, често конзумирајући садржаје који већином нису прилагођени њиховом узрасту, између осталог и зато што су испуњени многобројним сценама насиља. Стога можемо констатовати да утицај медија на децу најчешће производи негативне ефекте.

На то указује и чињеница да данашња деца губе осећај да праве разлику између реалног и виртуелног, што је резултирало тиме да она врло често опонашају сцене чак и најгорег насиља чијом дистрибуцијом, преко мобилних телефона и видео клипова, намеравају да изађу из анонимности. То је довело до поражавајућег податка да се чак једна трећина младих плаши неког из школе, односно да 65% деце у школи једном у три месеца доживи неки облик насиља.³⁴

Дакле, постоје многобројни фактори ризика за насиље код деце, које ћемо свести на четири најзначајнија - породично окружење, утицај вршњака, утицај медија и карактеристике друштва (систем вредности, уверења, традиција, менталитет заједнице и др).³⁵

33 Dragan Simeunović, „Violence in the “Old” (Paper Press, Television, Web 1.0) Media and the New Media (Electronic Press, Digital Video, Web 2.0) in Serbia“, *The Review of International Affairs* (34-48). Vol. LXII, No. 1143, The Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2011, pp. 38-39.

34 Станислава Вучковић, „Школа без насиља“, Демократски политички форум - Омладина и насиље, Београд, 2009, у: *Насиље и превенција као метод институционалног третмана малолетних преступника*. (Делибашић, М), докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2016.

35 Драгана Коруга, Биљана Лајовић, Мирјана Тркуља, чланице Стручног тима програма „Школа без насиља“, *Шта је данас било у школи? – Приручник за родитеље*, УНИЦЕФ, Београд, 2008, стр. 23.

4. КАКО ЗАУСТАВИТИ ВРШЊАЧКО НАСИЉЕ У ШКОЛАМА

Зауставити насиље у школама није нимало једноставан задатак. Владе великог броја земаља, као и међународне организације, успоставиле су многобројне иницијативе како би се спречило, али и зауставило насиље над децом. *Конвенција УН о правима детета* ратификована је од стране сто деведесет и две државе. Уз ову Конвенцију, ратификовани су и бројни протоколи од којих је важно споменути *Опциони протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији*.

У већини држава, надлежни који се баве насиљем над децом усредсређени су на сексуално и физичко насиље, а да, при том, не обраћају нарочиту пажњу на психичко насиље. Важно је нагласити да се скоро сваки вид насиља над децом може спречити, ако се правовремено реагује на исто.

Потребно је изградити свеобухватни програм, након детаљно извршених анализа, тако да држава може да спроводи политику у складу са истим, како би се правовремено утицало на факторе који подстичу насиље. Мере превенције вршњачког насиља треба започети са спровођењем још у предшколском стадијуму, како би се на време код деце развили обрасци друштвеног понашања који воде међусобном разумевању.

Насиље над децом повезано је с променљивим друштвеним односима, али и штетним последицама које оно производи, како на личном, тако и на друштвеном плану, а сложеност тог односа довели су до развоја и усавршавања низа стратегија и програма усмерених на његово спречавање и сузбијање.³⁶

Анализирајући литературу везану за ову тематику усвојили смо поделу превенције која разликује примарну, секундарну и терцијалну превенцију.³⁷ Под примарном превенцијом подразумевају се активности усмерене на предупређивање неке нежељене појаве. Секундарна превенција подразумева интервенције намењене особама код којих је дошло до манифестације проблема, те је код истих постављена „дијагноза“. Терцијална превенција обухвата продужене интервенције усмерене на предупређивање рецидива, односно посттретманску заштиту. Према савременом систему класификације, све превентивне

36 Милан Ђ. Делибашић, *Насиље и превенција као метод институционалног третмана малолетних преступника*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 12.

37 Бранислава Поповић-Ћитић, Весна Жунић-Павловић, *Превенција преступништва деце и младих*, Министарство просвете и спорта, Педагошко друштво Србије, Београд, 2005, стр. 13 - 14.

активности могу се разврстати у три основне категорије које одговарају ранијој подели превенције, а то су: универзална превенција, селективна превенција и индикована превенција. Универзална превенција подразумева примену превентивних мера према свеукупној популацији без обзира на ризичне факторе сваке особе понаособ који могу проузроковати насилно понашање. Основни циљ ове врсте превенције јесте редуковање општих ризичних фактора, као и подстицање просоцијалних облика понашања, тако да се смањи вероватноћа јављања насилничког понашања на нивоу целокупне популације.

Селективна превенција укључује примену превентивних програма на издвојене специфичне подгрупе опште популације, с циљем да се смање негативни ефекти специфичних ризичних фактора који делују на нивоу средине или вршњачке групе.

Индикована превенција инклутира примену превентивних програма према појединцима - ученицима, код којих постоји висок потенцијал спремности да изврше, или већ јесу починили неки акт насилничког понашања. Код овог вида превенције делатности које се предузимају имају за циљ ограничење личних предиспозиција ученика које указују на неадекватно понашање.

Наведени облици превенције примењују се у раду образовно - васпитних установа. Како је циљ овог рада да допринесе предупређивању испољавања насилничког понашања и појаве виктимизације³⁸ у школама и остваре повољни услови за здрав развој свих ученика, под превенцијом подразумевамо све оне мере и активности које се у школи предузимају у складу са наведеним циљем. Под интервентним мерама супсумира се предузимање таквих мера како би се деловало на ученике који су већ испољили насилничко понашање у циљу ресоцијализације таквих ученика, разрешавања конфликта и пружања подршке жртвама вршњачког насиља.

Да се ради на повећању свести друштва у Србији о вршњачком насиљу говори и чињеница да је у скорје време одржано више научних скупова и конференција на ту тему. На првој и другој конференцији о вршњачком насиљу организованој 2017. у оквиру пројекта „Друг није мета“ указано је на то да је свако четврто дете жртва дигиталног насиља, али и да свако четврто дете учествује у неком облику насиља.³⁹

Како би се зауставило вршњачко насиље важно је да постоји пораст свести друштва о истом да би се на време препознао неки

38 Виктимизација је термин који означава трпљење насиља у којем одређене особе постају жртве истог.

Виктимизација се схвата као болно искуство и искуство социјалног искључивања од стране вршњака које је повезано с неприлагођеношћу у друштву (Hawker & Boulton, 2000).

39 „Stop vršnjačkom nasilju, Drug nije meta“, *SrbijaDanas.com*, 2018.

од његових облика. Да би се повређујуће поступање предупредило, санкционисало и зауставило, неопходно је да постоји добра сарадња окружења жртве насиља, почев од наставника, родитеља, школских психолога, преко Министарства просвете, до самих ученика.

4.1. Приступ проблему из угла наставника

Наставницима на располагању стоје бројни механизми превенције да би се предупредило вршњачко насиље, као што су тематска предавања, тренинг социјалних вештина, ваннаставне активности, менторство, вршњачка медијација, и други.⁴⁰

Тематска предавања усмерена су ка унапређењу знања и обавештености циљне популације - наставника, ученика и родитеља, о различитим облицима насилничког понашања. Овакав вид предавања треба да буде предмет групне дискусије, те је пожељно и ангажовање експерата из локалне заједнице (специјални педагози, лекари, полицајци, психијатри), у зависности од теме.

Тренинг социјалних вештина има подесни значај, чија мера се искључиво реализује од стране наставника или стручних сарадника школе, с циљем унапређења социјалних и емоционалних компетенција деце и ученика. Управо се оваквим видом залагања наставника и стручних сарадника тежи помоћи ученицима да науче да препознају и процене опасности и намере других, тако да развију вештине за решавање проблема које су значајне као што су асертивност, когнитивна дистанца, подршка пријатеља и друге.

Ефикасност ваннаставних активности зависи од врсте и квалитета понуђених садржаја. Што су ваннаставне активности занимљивије, ученици ће чешће своје слободно време искористити да, на креативан начин и кроз дружење са својим вршњацима, изграђују прихватљиве друштвене стилове понашања.

За ниже разреде основне школе наставницима су на располагању бројне вежбе активног учења, потом рада у групи тако да се ученици усмере на решавање проблема насилник – жртва, те да се организују дискусије на нивоу разреда. Све ово ученицима олакшава стицање социјалних вештина врло корисних у ублажавању и превенцији агресије и насиља.

Менторство као мера односи се на индивидуални рад наставника са оним ученицима код којих је препознат висок ниво ризика за

⁴⁰ Драгана Коруга, Биљана Лајовић, Мирјана Тркуља, чланице Стручног тима програма „Школа без насиља“, *Шта је данас било у школи? – Приручник за родитеље*, УНИЦЕФ, Београд, 2008, стр. 39.

испољавање потенцијалног насилничког понашања. Како би овај вид мере био успешно реализован, наставник треба да препозна који је најадекватнији начин опхођења са ученицима. Управо се кроз адекватну комуникацију то остварује, ако се она спроводи тако да се уважава личност ученика и подстиче га на сарадњу. Како би ова мера имала позитиван исход потребно је да сукобљене стране прихвате правила понашања, али и, што је најважније, особу – вршњака, који ће посредовати у разрешењу спора. Посредовање се, наравно, изводи уз присуство наставника као главног медијатора.

Физичка присутност наставника током вршења разних активности ученика врло је корисна као превентивна мера у сузбијању вршњачког насиља. Сматра се да до насиља ређе долази уколико су наставници присутни, како на одморима, тако и на другим ваннаставним активностима, јер могу да брзо интервенишу или прекину неки вид вршњачког насиља, уколико до њега дође. Наставници треба да обрате нарочиту пажњу на ивичне делове игралишта, али и скровитије делове школског дворишта, као и на свлационице.

Стога је важно превентивно предузети одређене мере како би се предупредило потенцијално насиље у школама и школским двориштима. У складу са тим од великог значаја је адекватно осветљење у школама и двориштима, затим учестало обилажење школских установа и дворишта од стране полицијских службеника, и што је још важније, примена мера физичко - техничког обезбеђења.

У циљу смањења школског насиља, Олвеус је спровео посебно истраживање у Бергену, познатије као „Бергенска студија“, у коме је детаљније сагледан однос насилник – жртва, са око две и по хиљаде дечака и девојчица од 10 до 15 година из 28 основних и 14 средњих школа, уз учешће и наставника - њих око 400, као и приближно хиљаду родитеља. На једно од питања из студије о томе колико често наставници узимају учешће у разрешавању сукоба међу ученицима и колико често помажу злостављаној деци, одговорено је да је око 40% злостављаних ученика у основним школама и скоро 60% у нижим разредима средњих школа изјавило да су наставници покушали „зауставити“ насиље само „понекад“ или „готово никада“, док је приближно 65% злостављаних ученика у основним школама и готово 85% у нижим разредима средњих школа рекло да разредни старешина није разговарао са њима о насилништву.

Из наведеног истраживања, можемо констатовати да је нужна већа укљученост наставника у свакодневни живот појединца/

ученика, на начин да се ђаци осећају заштићеним и сигурним, као и да се оствари ближи однос заснован на узајамном поверењу. Стога је важно испољавање веће заинтересованости наставника за своје ученике.

За наставнике у школама треба да буде императив у борби против вршњачког насиља овладавање методама мирног решавања конфликтних ситуација. На пример, помоћу техника медијације ученици се могу обучити како да се понашају када се нађу у некој конфликтној ситуацији.

Стога се наставницима сугерише да кроз разне радионице врше упознавање ученика са људским правима и правима детета, пре свега путем разговора, дискусија, играња различитих улога, али и уз помоћ играних програма и представа – најбоље на примеру немилих школских догађаја, тако да ученици могу да анализирају своје знање о људским правима и примене их на стварне услове живота у оквиру своје школе и заједнице. Пожељно је подстаћи ученике да заједно напишу кодекс понашања, како би се анализирано на који начин они доживљавају своја права и дужности, на основу чега се може конципирати заједнички нацрт правила којих треба да се придржавају и ученици, али и наставници и остали запослени у школским установама.

4.2. Приступ проблему из угла психолога/педагога

Психолози сматрају да не треба изоловати насилнике, као ни децу над којом се врши насиље од друге деце, како би се проблем решио, него упућују да са таквом децом треба да раде наставници који представљају модел понашања на који треба да се угледају.

Код разрешавања међусобних конфликта, психолози најчешће предлажу примену мере вршњачке медијације. Подучавањем ученика методама преговарања може им се помоћи да одреде суштину конфликта/сукоба и дођу до разумног решења настале ситуације.

Са становишта стручњака узрок неког од насилничких понашања може се наћи у најужем кругу детета, почев од начина васпитања у породици, па до тога да деца често опонашају научно понашање од родитеља, наставника, али и других ученика, те се тако насиље спроводи захваљујући неравнотежи моћи између страна у сукобу, било материјалне или физичке природе.

Владета Јеротић сматра да је васпитање деце у породици тежак и одговоран задатак, који постаје мучан, а понекад и нерешив када родитељи остану на једном детету, јер неминовно долази до

размажености детета. Он даље потврђује ставове педагога да су две главне и најчешће грешке родитеља у васпитању деце претерано мажење и претерана строгост према детету.⁴¹

Родитељима, али и наставницима се саветује да пажљиво проматрају дете/ученика, и указују на поједине знаке који говоре да је дете изложено насиљу у школи. Неки од њих су следећи: дете мења понашање, оштро одговара на питања, мокри у кревету/ има ноћне море, мења уобичајени пут кретања до школе и натраг, наглих је реакција, касни у школу/касно излази из школе, има огреботине и модрице или поцепану одећу, заборавно/одсутно је, књиге и личне ствари му „нестају“, боји се изненадних звукова/ мрака/физичког контакта, нервозно је/гризе нокте, школски успех слаби, тражи додатни новац за цепарац, и слично.⁴²

Дакле, иако је кажњавање важно да би ученици увидели како се санкционише вршење насиља, наставници би ипак требали да првенствено обратe пажњу на превентивне активности да до истог не би дошло. Неке од таквих активности су развијање социјалних вештина, јачање емпатије, као и вежбе контроле агресије и беса, што сматрају стручњаци као изузетно делотворно за сузбијање насиља код насилних ученика.

4.3. Приступ проблему из угла Министарства просвете Републике Србије

Република Србија обавезала се да ће поштовати одредбе *Конвенције Уједињених нација о правима детета* (1989) доношењем *Закона о ратификацији Конвенције УН о правима детета*.⁴³ *Сходно томе Законом о основама система образовања и васпитања*⁴⁴ дефинисано је у члану 95 да се права детета и ученика остварују у складу са потврђеним међународним уговорима, те да је установа дужна да обезбеди њихову примену.

Поред *Националне конвенције о правима детета*, Република Србија је потписала још два међународна документа у области заштите деце од насиља, а то су: *Миленијумски циљеви развоја* из 2002. године и *Свет по мери деце* из исте године.⁴⁵ Поред овог,

41 Владета Јеротић, „Психолошко тумачење Вукових пословица – Ако ми желиш добро, не хвали ме“, *Политика*, 2017, стр. 7.

42 Драган Попадић, *Насиље у школама*, Институт за психологију, UNICEF, Београд, 2009, стр. 117.

43 Видети: *Службени лист СФРЈ, додатак: Међународни уговори*, бр. 15/90; *Службени лист СРЈ, додатак: Међународни уговори*, бр. 4/96 и 2/97.

44 Видети: *Службени гласник РС*, бр. 62/03, 64/03, 58/04, 62/04, 79/05 и 101/05.

45 Драгана Коруга, Биљана Лајовић, Мирјана Трукуља, чланице Стручног тима програма „Школа без насиља“, *Шта је данас било у школи? – Приручник за родитеље, УНИЦЕФ*,

потребно је навести и прописе наше државе који уређују питање заштите деце од различитих облика насиља, као што су: *Национални план акције за децу* који је донет 2004. године, а важи за период до 2015, као и *Општи протокол за заштиту деце од злостављања и занемаривања*, који је усвојен 2005. године, а израђен је како би се реализовао један од посебних циљева *Националног плана акције за децу* – формирање међуресорне мреже за заштиту деце од злостављања, занемаривања и насиља. Затим, ту спадају и *Закон о основама система образовања и васпитања* из 2003. и 2004. године, *Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља* из 2008. године, и други.

Посебни протокол за заштиту деце од насиља, злостављања и занемаривања у образовно - васпитним установама, донет је од стране Министарства просвете Републике Србије 2007. године. У њему су детаљније прописани интерни поступци у ситуацијама сумње или дешавања насиља, злостављања и занемаривања, као и оквир за превентивне активности који води ка унапређењу стандарда за заштиту деце. Осим *Посебног протокола* Министарство просвете је 2009. године донело и *Оквирни акциони план за превенцију насиља у образовно - васпитним установама*, у коме су дефинисане улоге и одговорности у сузбијању насиља.

Програм „Школа без насиља“ отпочео се реализовати од школске 2005/06. године, под патронатом Министарства просвете Републике Србије, уз стручну и финансијску помоћ УНИЦЕФ-а, као и уз сарадњу са Министарством здравља, Министарством рада и социјалне политике, Саветом за права детета Владе Републике Србије, Заводом за унапређивање образовања и васпитања, Министарством унутрашњих послова и Министарством омладине и спорта.⁴⁶ Овај програм обухвата 18.000 запослених у школама и 230.000 ученика, са више од 273 школе у 90 места у Србији. Да би добила плакету, школа пролази процес процене безбедности школског окружења. Процена безбедности школског окружења, која следи након реализације овог програма представља процес евалуације испуњености стандарда квалитета образовно васпитних установа.⁴⁷

У истраживању „Школа без насиља“ у Републици Србији, подаци до којих се дошло јасно указују да међу децом која су била жртве више од половине (55%) није затражило помоћ од стране наставника, док отприлике половина (47%) оних који су се обратили

Београд, 2008, стр. 43.

46 Драган Поподић, Дијана Плут, Зоран Павловић, *Насиље у школама Србије – Анализа стања од 2006. до 2013*, Институт за психологију, UNICEF, Београд, 2014, стр. 41.

47 *Школа без насиља*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, UNICEF.

наставницима, каже да су им наставници помогли, а трећина њих (35%) - да су наставници покушали да им помогну али без успеха, и отприлике сваки пети испитаник (18%) изјаснио се да наставници нису баш ништа предузели како би помогли жртви. Из наведеног, водећи се овим истраживањем, може се констатовати да је свега 21% угрожених ученика добило помоћ од стране наставника.⁴⁸

Истраживање као саставни део пројекта „Моја школа - школа без насиља“ које је спроведено 2006. године над 26.628 ученика од трећег до осмог разреда педесет основних школа широм Србије, уз помоћ упитника, реализовано је првенствено у циљу нормирања заступљености насиља у основним школама. Резултати истраживања указали су на то да је 65,3% ученика, у периоду од три месеца, доживело неки облик вршњачког насиља. Како су испитаници навели, најчешћи облици вршњачког насиља били су: вређање - 45,6% и сплеткарење - 32,6%.⁴⁹

Школе у Републици Србији, као и у многим другим земљама, обавезане су *Посебним протоколом за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно - васпитним установама* да направе годишњи програм реаговања у случају насиља. У овом протоколу се, између осталог, наводе кораци којих се приликом интервенције наставници и други запослени у школама морају придржавати: уочавање насилне епизоде, моментална и одлучна интервенција којом се насиље прекида, смиривање ситуације што обично подразумева разговор са жртвом и пружање помоћи, разговор са насилником, предузимање додатних акција у зависности од тежине насиља и консултација са другим установама или стручњацима, и најзад, праћење ефеката примењених мера.⁵⁰

Посебни протокол прописује да се превентивне активности образовно - васпитне установе креирају у складу са анализом стања, као и увидом у присутност насиља у датој средини, што се чини на основу фреквентности инцидентних ситуација и броја пријава насиља, заступљености различитих врста насиља, броја повреда и на основу сигурности објеката и дворишта.

Према члану 81. *Закона о основама система образовања и васпитања*⁵¹ наводи се да је образовно - васпитна установа у

48 Драган Попадић, *Насиље у школама*, Институт за психологију, UNICEF, Београд, 2009, стр. 176.

49 Драган Попадић, Дијана Плут, „Насиље у основним школама у Србији - облици и учесталост“, *Психологија* 40 (2), Београд, 2007, стр. 309.

50 *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007, стр. 13-16.

51 Видети: *Службени гласник РС*, бр. 72/2009. Доступно на: www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/.../Pravilnik_o_protokolu_postupanja_1.doc.

обавези да на основу *Посебног протокола* у Годишњем програму рада дефинише Програм заштите деце/ученика од насиља, као и да оформи Тим за заштиту деце/ученика од насиља.

У *Приручнику за примену Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно - васпитним установама* налазе се бројне превентивне мере. Код једне од тих мера - дефинисање правила понашања и обезбеђивање механизма за њихово поштовање, и сами ученици, поред наставника, учествују у њеном дефинисању и праћењу примене истог преко ученичког парламента и вршњачког тима. Директор има одговорност да у случају кршења ових правила понашања покрене одговарајуће поступке - од опомене, надокнаде штете до казни и санкција према таквим ученицима.⁵²

У споменутом *Приручнику за примену Посебног протокола* посебно је наглашен значај успостављања и унутрашње заштитне мреже, што подразумева дефинисање улога и одговорности свих запослених и деце у установи у оквиру прописаних корака. Тако је установа дужна да одреди ко, када и на који начин интервенише и делује у различитим ситуацијама насилничког понашања. Водећи се овим *Приручником* све насилничке ситуације у образовно - васпитним установама подељене су у три категорије, а на основу њих и одређени субјекти који могу интервенисати у решавању истих.⁵³ У околностима када се доноси одлука које интервентне мере ће бити примењене, наставници према *Приручнику* треба најпре да процене у ком контексту се вршњачко насиље одвија. Стога, активности наставника треба да буду усмерене и према деци која нису на директан начин укључена у насиље јер је улога наставника да подстиче ову децу да пријаве или одреагују у одређеним ситуацијама вршњачко насиље, веома важна. На тај начин је могуће предупредити насиље, али и зауставити га у почетном стадијуму, пре његове ескалације.

Поред наведених нормативно – правних аката, потребно је поменути и *Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље и занемаривање* из 2010, а који дефинише насиље и злостављање као сваки облик учињеног – једном или више пута, понављаног вербалног или невербалног понашања које као последицу има стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета и ученика,

⁵² *Приручник за примену посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2009, стр. 23-24.

⁵³ *Исто*, стр. 26.

али и запосленог.⁵⁴ У овој дефиницији, чини се, не постоји јасна дистинкција између насиља и злостављања. Ипак, овим правилником детаљније се прописују садржаји и начини спровођења превентивних и интервентних активности, потом услови и начини за процену ризика, као и начини заштите од насиља, злостављања и занемаривања, као праћење ефеката предузетих мера и активности.

У *Приручнику за примену посебног протокола* (2009) и у *Правилнику о протоколу по ступања у установи у одговору у на насиље, злостављање и занемаривање* (2010) облици насиља су по својој озбиљности сврстани у три нивоа, а подела зависи од конкретне ситуације, односно од тежине почињеног насилничког акта.

У први ниво спадају случајеви физичког насиља, као што су ударање чврга, гуркање, намерно саплитање, али и случајеви емоционалног/психичког насиља, као што су подсмевање, омаловажавање, имитирање или ругање. Под други ниво сврстани су облици физичког насиља – шамарање, ударање, цепање одела, отимање и уништавање имовине, као и облици психичког насиља – уцењивање, претње или забрана комуникације. Трећи ниво укључује следеће облике физичког насиља: туча, давлeње, напади неким оружјем или ножем, као и следеће облике емоционалног насиља: застрашивање, рекетирање, уцењивање, и слично.⁵⁵

Сматрамо да је, поред наведених активности од стране Министарства просвете у циљу спречавања и заустављања вршњачког насиља, неопходно учесталије реализовање већег броја пројеката и емпиријских истраживања о истом.

4.4. Приступ проблему из угла родитеља

Да би се вршњачко насиље препознало и предупредило, неопходно је да родитељи навикну дете да им свакодневно саопштава дешавања у школи, која се односе на то какви су му другови и другарице, како се међусобно опходе, о чему причају, како се играју, и слично. Тако, родитељи могу да стекну увид да ли им је дете на било који начин малтретирано. Уколико препознају неки облик насиља морају га пријавити, најпре разредном старешини, који даље треба да реагује у зависности од тежине проблема. Стога је важно да постоји добра сарадња између родитеља и наставника.⁵⁶

54 Видети: *Службени гласник РС*, бр. 72/09. Доступно на: www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/.../Pravilnik_o_protokolu_postupanja_1.doc.

55 *Приручник за примену посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2009, стр. 28 - 29.

56 Драгана Коруга, Биљана Лајовић, Мирјана Тркуља, чланице Стручног тима програма

Уколико школа одлучи да повећа мере за сузбијање насиља, треба да обавести родитеље о томе и позове их на сарадњу. На тај начин комуникација између наставника и родитеља резултираће тиме да ће наставници обратити више пажње, чак и на релативно блаже случајеве насилничког понашања, а родитељи, ако сумњају да им је дете злостављано или ако оно злоставља другу децу, да имају слободу да скрену пажњу наставницима на то.⁵⁷

Јако је важно да родитељи препознају разлику између насилничког и агресивног понашања и у складу с тим да реагују на адекватан начин. Основна разлика између ова два појма јесте што насилничко понашање увек укључује намерно наношење боли, док то није случај са агресивним понашањем код којег се оно углавном испољава као одбрана или неконтролисана реакција на неко искуство/проблем.⁵⁸ Стога је неопходно да родитељи уче децу од најраније младости да контролишу своју агресивност.

Можда је потребно јавност чешће подсећати на трагедију која је уздрмала Србију када је пре шест година, дечак из Ниша, Алекса Јанковић, извршио самоубиство скоком са трећег спрата зграде?! Наиме, узрок овоме је то што је дечак дужи временски период трпео насиље од стране пар ученика исте школе које је кулминирало физичким злостављањем при којем је добио бројне преломе и потрес мозга. Родитељи малог Алексе уложили су велике напоре да спрече да се нешто слично не догоди још неком детету, тако што су наставили да апелују државним институцијама да усвоје такозвани „Алексин закон“, који је ушао у скупштинску процедуру, но нажалост, даље од тога се ништа није помакло.

Бројна истраживања указују да су деца/ученици много свеснији проблема које узрокује вршњачко насиље него родитељи или наставници, те је врло значајно да се одрасли више укључе у решавање истог, најпре из разлога што самим својим присуством утичу на његово смањење. Насиље се не може зауставити уколико се не ангажују сви, а понајвише родитељи који треба да свакодневно разговарају са својим дететом и озбиљно схвате сваки наговештај проблема, тако што га неће критиковати, већ показати емпатију.

Штавише, родитељи треба да утичу на дете учећи га, од најраније младости, уздржавању од насилничког понашања, тако

„Школа без насиља“, *Шта је данас било у школи?* – Приручник за родитеље, УНИЦЕФ, Београд, 2008, стр. 16-18.

57 Dan Olweus, *Nasilje među djecom u školi - što znamo i što možemo učiniti*, Školska knjiga, Zagreb, 1998, str. 32.

58 Види: Драган Попадић, *Насиље у школама*, Институт за психологију, UNICEF, Београд, 2009.

што ће га, на пример: учити да верује у себе, навести га да схвати како његови поступци утичу на друге, пратити шта дете ради, помоћи му да успоставља пријатељства, и слично. Одрасли треба да буду пример детету, те да му покажу личним примером да се и пријатна и непријатна осећања могу испољавати на друштвено прихватљив начин. Тиме се улога родитеља у сузбијању вршњачког насиља, шири са доброг васпитања детета и на превенцију насиља.

4.5. Приступ проблему из угла ученика

Иако су у овом раду, на последњем месту обрађени ставови ученика о начинима заустављања вршњачког насиља, то не значи да су мање важни од претходних наведених приступа овом проблему. Напротив, овај угао посматрања је вероватно најважнији и најкориснији, будући да су управо ученици потенцијалне жртве, а неки од њих, најжалост, и истинске жртве вршњачког насиља, те су најпозванији да учествују у решавању овог растућег проблема.

Наиме, према једном од истраживања, ученици адолесцентског узраста је требало да изаберу коју особину је најпожељније да наставник поседује. Понуђене особине биле су: спољне карактеристике наставника - да је уредан, не поклања пажњу свом разреду, да има јасан и разговетан глас; особине као предавача - да добро објашњава градиво, занимљиво излаже градиво; општељудске особине - да је искрен, самокритичан, реалан; и однос према ученику - да воли ученике, да стрпљиво саслуша ученике, подједнак је према свим ученицима. Резултати истраживања су показали да су адолесценти већином, као најпожељније особине наставника, навели оне особине које се односе на испољавање односа између наставника и ученика, тачније да је добар наставник, по њима, онај који има поверења у ученике, као и они у њега, и који све ученике третира подједнако, тако да сваког ученика стрпљиво саслуша са једнаком пажњом.⁵⁹

Нажалост, овакве карактеристике наставници ретко поседују, те се степен поверења и повезаности између ученика и наставника не остварује тако често. Ученици најчешће имају замерке на наставнике да немају довољно емпатије у вези са њиховим страховима и опасностима у којим се нађу. Стога се и не одлучују да затраже помоћ од наставника, будући да се исти, углавном, не постављају заштитнички.

⁵⁹ Данијела С. Петровић, *Конфликти у вршњачким односима на адолесцентском узрасту: карактеристике и ефекти*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд, 2007, стр. 98.

Бројни новински натписи сведоче о порасту вршњачког насиља, чиме се скреће пажња друштва, медија и научне јавности на проблем насилничког понашања у школама, које је у данашње време све израженије. Навешћемо само неке од бројних написа у медијима: „Ученик првог разреда претио вршњацима ножем“, „У школи сам био цак за бокс, а онда је све постало горе“, „Ученик претукао бившу девојку после часа“, и бројни други. Како медији пренесе, две трећине школске деце у Србији биле су бар једном жртве вршњачког насиља, а од тога у 85% случајева жртви насиља није нико помогао⁶⁰ (*Блиц*, 2015).

На овом месту, потребно је истаћи да је улога ученика у спречавању вршњачког насиља веома значајна, јер се сматра да су они најсвеснији овог проблема и најпозванији да помогну у решавању истог, будући да је свако друго дете доживело неки облик насиља. Стога, улога ученика може бити у облику система вршњачке подршке, али и ране интервенције. У вези са тим, важно је подстаћи ученике да међусобно усвајају сараднички/групни приступ, кроз разне обуке и активности, као што су вршњачка медијација, саветовање, слушање, решавање конфликта, и слично. Дакле, таквим приступима, ученици уче да раде заједно и повећавају ниво сарадничког понашања заснованог на поверењу.

5. СВРХА ОБРАЗОВАЊА У СПРЕЧАВАЊУ ВРШЊАЧКОГ НАСИЉА

Два документа - *Универзална декларација о људским правима* и *Конвенција о људским правима детета*, указују на право сваке особе на образовање и право сваког детета да расте у безбедном окружењу. Стога је важно да се разговара са ученицима о овим, али и другим актима из те области и да се формулише на који начин ученици могу да стану у заштиту својих права.

Како би се обезбедило да се у школама спроводи дисциплина, *Конвенција о правима детета* захтева од земаља потписница да предузимају све одговарајуће мере да би се њено спровођење реализовало у складу са истом. У *Глобалној иницијативи за окончање сваког физичког кажњавања деце* записано је да су сто две земље забраниле телесно кажњавање у школама, но то се недоследно спроводи. Важно је поменути, иако се не односи само на школе, да се у сто четрдесет и седам држава не забрањује кажњавање у

60 Ana Đokić, „Jezivi primeri zlostavljanja – Dve trećine školske dece u Srbiji žrtve vršnjačkog nasilja“, *Блиц*, 12.10.2016.

оквиру алтернативне бриге о деци, а да је само 16 земаља забранило примену неког физичког облика кажњавања деце.⁶¹

Потребно је конструктивно користити дисциплинске технике и методе, а правила у школским разредима треба да буду прецизна и концизна. Та правила би требало да буду једноставна по облику и јасна по садржају, с тим да буду формулисана позитивна правила, а не негативна, то јест, „како треба“, а не како „не би требало“ деловати, при чему је важно да правила разреда не буду у супротности са школским. Такође, може се недељно похвалити група у разреду „са бољим понашањем“ тако што ће се њихова имена истакнути на видном месту у учионици.

Важно је да употреба дисциплинских мера има образовни, а не казни карактер. Потребно је да опомена буде усмерена на лоше понашање и могуће последице, а не на личност ученика. У зависности од тежине негативног понашања ученика могу се користити неке од образовних мера: разговор о неправилном понашању са учеником како би се сазнало зашто је нешто учинио и шта се може учинити како би се то исправило; подука ученика да се извини; обавештење родитеља о насталој ситуацији; анализа озбиљности ситуације, слање ученика директору школе на разговор.

Права реакција на физичке и вербалне манифестације агресије не може се једноставно и прецизно одредити, но можемо констатовати кључне речи одговора на ово питање, а оне су - строго, оштро, непосредно кажњавање. Поред примене дисциплинске мере, преступника је потребно послати и на разговор са школским психологом. Такође, важно је подржати и ученика који је претрпео насиље и подстаћи га на разговор са наставницима и школским психологом. Веома је важно писмено евидентирати сваки, што значи и вербални преступ, а што у школама Србије наставници, па ни школски психолози не чине.

Нужно је охрабрити сведоке насилничких активности да отворено и без страха подрже жртве насиља како би се насилници, али и такво понашање осудили. Поред тога, неопходно је и ученике подстицати да се међусобно подржавају и да кроз анализиране примере случајева насилничког понашања стичу вештине успешног решавања конфликтних ситуација.

Будући да школе и остале институције које су одговорне за заштиту деце од насиља нису адекватно оспособљене за правовремену реакцију у смислу препознавања фактора ризика,

61 Видети: P. S. Pinheiro, „Global Summary of the Legal Status of Corporal Punishment of Children“, UN, https://www.unicef.org/violencestudy/reports/SG_violencestudy_en.pdf.

као и непосредне заштите жртава и насилничког понашања сведока насиља над децом, вршњачко насиље све више поприма обресе „девијантне епидемије и прети да угрози основне темеље образовног система у Србији“.⁶²

Потребно је ученике учити упорности и помоћи им да одговорно приступе бројним животним изазовима који их очекују развијајући код њих одређене особине као што су: истрајност и способност ученика да се успешно носе са свакодневним проблемима и стресом, али и подстицање на успостављање пријатељских односа са вршњацима и окружењем. Ово смањује вероватноћу да ученици посегну за силом и изврше насилнички акт или пак да постану његова жртва.

Јако је важно да наставници демонстрирају друштвено прихватљиво понашање, али и да буду способни да усмеравају и заштите своје ђаке, тако што ће бити пример како позитивно приступити и реаговати на неизбежне животне тешкоће. Такође, значајну улогу у спречавању насиља имају и школски психолози и социјални васпитачи, који помажу ученицима да се носе са потешкоћама с којим се сусрећу у школи и ван ње, а истовремено подстичу и наставно особље да помаже ђацима, делујући као посредници у борби против истог. Важност реакције наставника на било коју манифестацију агресије треба да служи ученицима као знак да је такво непоштовање и занемаривање људских права неприхватљиво и кажњиво. Поред овог, ауторитети у школама треба да буду гласни заговорници против сексуалног и родно заснованог насиља, тако што ће јавно и отворено говорити о том проблему, а не понашати се као да он не постоји, или да је о томе „срамота“ говорити.

Врло често родна пристрасност ствара родну дискриминацију. Аргумент томе је да неретко наставници третирају другачије дечаке у односу на девојчице. На пример, неки од њих верују у то да су дечаци „природно паметнији“ и да су агресивнији, док се од девојчица не очекује да „мисле својом главом“ јер су оне емотивније, али и да су „алапаче“. Такви стереотипи морају бити превазиђени. Зато је важно још од малена учити децу оба пола да имају исте захтеве и да се боре са таквим предрасудама у учioniци, и ван ње. Неопходно је да ауторитети у школама увере ученике да су сви једнако третирани - како дечаци, тако и девојчице. Ретка и/или мање интензивна комуникација мушких наставника са девојчица-

62 Милан Ђ. Делибашић, *Насиље и превенција као метод институционалног третмана малолетних преступника*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2016, стр. 265.

ма смањује њихово самопоуздање, што повећава ризик од њихове виктимизације.

Управо из тих разлога семинари и трибине заузимају значајно место у правилном и нормалном развоју ученика/ца, помажући им да спознају шта су то родне предрасуде, и како се изборити са истим. Подржавањем образовања школског особља у борби против родног насиља и охрабривањем наставника и ученика да идентификују починиоце насиља у школама смањује се могућност појаве ове врсте агресије.

Како су већином жене жртве сексуалног насиља и родно заснованог насиља, било би пожељно поставити већи број жена на руководећа места у школама, тако да буду једнако заступљене као и мушкарци, како би се девојчице подстакле да им се повере и извести их о случају насиља уколико постану жртве, али и да могу да отворено причају о неком проблему, као и да се благовремено делује да до тога уопште и не дође.

Да би се дао добар пример ученицима, ауторитети у школама треба да промовишу усвајање правила (кодекса) понашања у школи које је у духу поштовања људских права, гарантујући право на учење у безбедном школском окружењу. Такође, поред саме пријаве случаја насиља, важно је и лично учествовање у решавању истог. На тај начин се ученици осећају сигурно и заштићено, те бивају подстакнути да пријаве насиље и адекватно реагују на исто.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Вршњачко насиље у школама је проблем који већ дужи временски период привлачи пажњу како научне, тако и стручне јавности у Републици Србији, али и широм света.

Кључни елементи овог горућег проблема јесу: намера да се друго лице повреди или да му се нанесе одређена бол, потом начини испољавања агресије - физичка сила, психичко узнемиравање и злостављање, затим сам акт агресије усмерен ка другим особама, и на крају, да се такав акт десио једном или више пута.

Последица овог зачараног круга у коме се преплићу насиље и понижење јесте угрожена или потпуно прекинута комуникација. Ученици који су подвргнути насиљу, чешће од њихових вршњака доживљавају осећања као што су: депресија, усамљеност, анксиозност или низак ниво самопоуздања. Починиоци неког насилног акта често врше насиље или изражавају агресивност због неког разочарења, понижења или исмевања.

Како би се насиље зауставило, што није нимало лак задатак, треба размотрити сваки предлог за решење истог. Неки од њих су опште природе и могу се одмах применити, као што су коришћење конструктивних дисциплинских мера и искључивање телесног кажњавања. Стварање веће сигурности у школама, захтева и много веће напоре колективне заједнице у школама, али и државних институција и владиних званичника надлежних за ову област.

Важно је истаћи да иако начелни савети свакако јесу од помоћи у стварању културе ненасиља у школи, кључна је имплементација истих. У школама је важно да се савети адаптирају и усвоје кроз сталан дијалог ученика са наставницима, директором школе, психологом, дакле, целом школском заједницом, али и родитељима.

Потребно је да сви актери образовања буду укључени у решавање вршњачког насиља у школама, што подразумева и Министарство просвете, како би се заједничким сагледавањем и разумевањем проблема зауставило насиље у школама. Наставници не могу сами да се носе са тим. Сви наведени актери, а према потреби и полицијски службеници, као и локална заједница, треба да буду укључени већ у акциони план решавања нарастајућег проблема, јер је нужно одупрети му се и сузбити га у корену.

Из свега наведеног, може се констатовати да је најпре потребно прецизно утврдити на који начин школе могу да смање факторе ризика - почев од константног надгледања помоћу видео камера унутар школе и школског дворишта, до разних обука где се ученици уче вештинама решавања конфликтних ситуација без агресије. Одлучујући услови за остваривање „Школа без насиља“ јесу смањење фактора ризика које је узроковано насиљем, као и практично знање како да се исто спречи. Дакле, потребно је подстаћи ученике да причају о насиљу у школама, како међусобно, тако и са наставницима и са школским психологом. Поред тога, важно их је упутити којој још организацији могу да се обрате у спречавању насиља, уколико се не осећају лагодно да могу да се повере некоме из круга школе. То значи да је неопходно да ученици буду савезници са свима онима који се боре против насиља у школама, те да буду укључени у школски програм који је оформљен за проучавање људских права и образовања за мир. На тај начин ученици постају обавештени о својим правима и правима својих вршњака, наставника, чланова породице и локалне заједнице, те се тако и едукују о истим.

Постоје бројне мере превенције и интервенције у борби против вршњачког насиља како би се оно предупредило или зауставило.

Иако у раду нису изнете све мере које постоје, верујемо да када би се макар неке од наведених почеле интензивније примењивати и спроводити, неминовно би дошло до смањења овог нарастајућег проблема. У том смислу, потребно је да се решавање проблема вршњачког насиља постави на највиши ниво, те да држава и целокупно друштво посвете нарочиту пажњу истом, тако да се вршњачко насиље разуме у ширем контексту поремећених друштвених вредности и да сви као заједница буду спремни да се ухвате у коштац са овим све распрострањенијим проблемом савременог друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Арент, Х., *О насиљу*, Alexandria Press, Нова српска политичка мисао, Београд, 2002.
- Вучковић, С., „Школа без насиља“, Демократски политички форум - Омладина и насиље, Београд, 2009, у: *Насиље и превенција као метод институционалног третмана малолетних преступника*, (Делибашић, М), докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2016.
- Добрић-Бранков, Т., *Дискриминација и насиље на основу сексуалне оријентације у оквиру вршњачких група*, LABRIS, Београд, 2010.
- Делибашић, М. Ђ., *Насиље и превенција као метод институционалног третмана малолетних преступника*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, Београд, 2016.
- Јеротић, В., „Психолошко тумачење Вукових пословица – Ако ми желиш добро, не хвали ме“, *Политика*, 2017, доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/391112/Ako-mi-zelis-dobro-ne-hvali-me>, приступљено: 20.10.2017.
- Коруга, Д, Лајовић, Б, Тркуља, М, чланице Стручног тима програма „Школа без насиља“, *Шта је данас било у школи? – Приручник за родитеље*, УНИЦЕФ, Београд, 2008.
- Кузмановић, Д., Лајовић, Б., Грујић С., Меденица, Г., *Дигитално насиље – превенција и реаговање*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, UNICEF, Београд, 2016, доступно на: <http://www.mprn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>.
- Недимовић, Т., Биро, М., „Фактори ризика за појаву вршњачког насиља у основним школама“, *Примењена психологија*, (229-244) (2011/3), Нови Сад, 2011.
- *Посебни протокол за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно - васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2007.

- *Приручник за примену посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама*, Министарство просвете Републике Србије, Београд, 2009.
- Поповић-Ћитић, Б. & Жунић - Павловић, В., *Превенција преступништва деце и младих*, Министарство просвете и спорта, Педагошко друштво Србије, Београд, 2005.
- Попадић, Д., *Насиље у школама*, Институт за психологију, UNICEF, Београд, 2009.
- Попадић, Д. & Плут, Д., „Насиље у основним школама у Србији - облици и учесталост“, *Психологија*, 40 (2), Београд, 2007.
- Попадић, Д., Плут, Д., Павловић, З., *Насиље у школама Србије – Анализа стања од 2006. до 2013*, Институт за психологију, UNICEF, Београд, 2014.
- Петровић, С. Д., *Конфликти у вршњачким односима на адолесцентском узрасту: карактеристике и ефекти*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Београд, 2007.
- Симеуновић, Д., *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.
- Симеуновић, Д., *Теорија политике - I део*, Београд, Удружење „Наука и друштво“, 2002.
- Симеуновић, Д., *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Савовић, Б., „Дисциплински проблеми у основној и средњој школи: мишљења наставника“, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 34, Београд, 2002.
- *Службени гласник РС*, Закон о основама система образовања и васпитања, Члан 81, 2009, доступно на: http://www.etspupin.edu.rs/wp-content/uploads/2012/04/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.pdf.
- *Школа без насиља*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, UNICEF, доступно на: <http://sbn.mpn.gov.rs/o-skoli-bez-nasilja/o-programu-4046>.
- Đokić, A., „Jezivi primeri zlostavljanja – Dve trećine školske dece u Srbiji žrtve vršnjačkog nasilja“, *Блиц*, 12.10.2016, доступно на: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/jezivi-primeri-zlostavljanja-dve-trecine-skolske-dece-u-srbiji-zrtve-vrsnjackog/h3kn93c>.
- Kuvačić, I., *Obilje i nasilje*, Naprijed, Zagreb, 1979.
- Krug, E. G., *World Report on Violence and Health*, World Health Organization, Geneva, 2002.
- Krug, E. G., Preface, in: *Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence*, World Health Organization, ISPCAN, Geneva, 2006.
- Olweus, D., *Nasilje među djecom u školi - što znamo i što možemo učiniti*, Školska knjiga, Zagreb, 1998.

- Olweus, D., *Bullying at School: What we know and what we can do*, Blackwell, Oxford, 1993.
- *Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence*, World Health Organization (WHO), ISPCAN, Geneva, 2006, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43499/1/9241594365_eng.pdf.
- Pinheiro P. S., *Global Summary of the Legal Status of Corporal Punishment of Children* United Nations Secretary-General's Study on Violence Against Children, Geneva, 2006, https://www.unicef.org/violencestudy/reports/SG_violencestudy_en.pdf.
- Rigby, K., „What children tell us about bullying in schools“, *Children Australia*, 22(2), 28-34. 1997.
- Simeunović, D., „The Violence as Social Pathology of Young People in the Balkans“, (125-130), u: *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja*, (Ur. Ignjatović, Đ.), Pravni fakultet, Beograd, 2008.
- Simeunović, D., „Violence in the “Old” (Paper Press, Television, Web 1.0) Media and the New Media (Electronic Press, Digital Video, Web 2.0) in Serbia“, *The Review of International Affairs* (34-48), Vol. LXII, No. 1143, The Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2011.
- „Stop vršnjačkom nasilju, Drug nije meta“, *SrbijaDanas.com*, 2018, <http://www.drugnijemeta.rs>.
- Farrington, D. P., „Understanding and preventing bullying“, in: *Crime and Justice: An annual review of research* (Eds: Tonry, M. & Morris, N.) (381-458), University of Chicago Press, Chicago, 1993.
- Hawker, D. S. & Boulton, M. J. „Twenty years' research on peer victimization and psychosocial adjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies“, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 41, No. 4, 441-455, 2000.

Miroslava Gligorić

MEASURES AIMED AT PREVENTING PEER VIOLENCE IN SCHOOLS IN SERBIA

Resume

The article analyzes the phenomenon of peer violence as an integral part of children's everyday life in schools with special emphasis on preventive measures and ways of preventing peer violence from different angles in order to stop it.

The manifestation of violent behavior among children is common to all societies and cultures across the world. With schools

becoming a place of displaying it, more attention by society, media and science community has been shown.

The presentation of peer violence risk factors shows the most obvious factors, but also the ones that could potentially reduce or prevent violence. Therefore, it is necessary to take into account the social facts that have led to an increase in its frequency.

The subject of this research are measures aimed to prevent peer violence. Methods used are scientifically descriptive and include content analysis and comparative method. The aim of the paper is to analyze the numerous proposals and ways of preventing peer violence from different sources, starting with teachers, psychologists, through the Ministry of Education to parents and students, to reach certain positions, as part of the final considerations, which could contribute to the fight against this growing problem.

The problem of peer violence could not be solved only with advice, although it certainly helps to create a culture of nonviolence in schools. It is essential that students become an allies with all those who fight violence in schools and start being involved in a school program that is designed to study human rights and education for peace. In this way, students will be educated about their rights and rights of their peers, teachers, family members and the local community. So, it's important to point out that although principle advice is certainly helpful in creating a culture of nonviolence in school, implementation is crucial.

Numerous proposals and ways of preventing peer violence from different angles should be selected according to the criteria of usefulness and ethics, and then incorporated into a social environment in which students are growing up. Only then we can expect that preventive measures, as well as intervention measures, will be effective in combating and stopping peer violence.

Keywords: peer violence, education, risk factors, prevention.